

UDK 316.3

**Мамлакатимизда фуқаролик жамияти ривожланиш тенденциясида ўрта
мулкдор қатламнинг ўрни.**

Окюлов Х.О. (Тошкент Молия институти)

Аннотация. ривожланган мамлакатларда ўрта ижтимоий қатламнинг ўсиб бориш тенденциялари, уларнинг фуқаролик жамиятини ривожлантириш ва такомиллаштиридаги ўрни, бу соҳадаги Ғарб мамлакатлари тажрибаси таҳлил этилади.

Таянч сўзлар: фуқаролик жамияти, демократик жамият, ҳуқуқ, ҳуқуқий давлат, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, ижтимоий онг, бозор иқтисодиёти.

Аннотация. Анализируются тенденции роста среднего социального класса в развитых странах, его роль в развития и совершенствования гражданского общества, а также опыт западных стран в этой области.

Ключевые слова: гражданское общество, демократическое общество, право, правовое государство, правосознание, правовая культура, общественное сознание, рыночная экономика

Annotation. The growth trends of the middle social class in developed countries, its role in the development and improvement of civil society, as well as the experience of Western countries in this area are analyzed

Key words: civil society, democratic society, law, rule of law, legal awareness, legal culture, public consciousness, market economy.

Яқин ўн йилликларда синфлар, страталар, социал қатламлар структураси ва ўзаро алоқалари хусусиятларида жиддий ўзгаришлар рўй берди: ички синфий фарқланиш жараёнлари фаоллашди, социал бирликларнинг ҳаракатчанлиги (мобиллиги) кучайди, янги қатламлараро гуруҳлар шаклланди. Ғарб жамиятларини учта синфга бўлиш русумга кирди: юқори, ўрта, пастки.

Ана шу таснифлаш асосида олий синфни таҳлил этишга мисол тариқасида АҚШ жамиятини келтириш мумкин: ўтган ўн йилликларда юқори қатламнинг тезлик билан бойиб борганлиги кузатилди. 200 мингдан 400 минггача одамни ташкил этган (АҚШ аҳолисининг 0,1-0,2 %) 10 млн. доллардан кам бўлмаган мулкка эга бўлиб, йилига бир неча млн. доллар даромад олади. Тахминан 200 мингта юқори синф вакиллари 5 дан 10 млн. долларгача, яна 300 мингтаси эса 2 млн.дан 5 млн. долларгача йиллик даромадга эга бўлади⁴⁸.

АҚШда тахминан 1,5 млн.га яқин ННТ фаолият юритади. ННТ жамиятнинг ҳамма соҳаларини ўзига қамраб олган бўлиб, улар ташқи сиёсат, сайловлар, атроф-муҳитни ҳимоя қилиш, соғлиқни сақлаш, аёллар ҳуқуқи, иқтисодий ривожланиш, ёшлар ва қарияларни ижтимоий ҳимоя қилиш каби йўналишларда аҳолининг манфаатлари ва эҳтиёжларини ифода этади ва ҳимоя қилади⁴⁹.

Фуқаролик жамиятига нисбатан американча ёндашув бу соҳадаги энг машҳур ва кенг танилган – Мэриленд штатидаги Балтимор шаҳрига жойлашган Жон Хопкинс университетининг «[The Comparative Nonprofit Sector Project](#)» лойиҳасида яққол кўзга ташланади. Бу лойиҳадан келиб чиқиб ННТнинг фаолият турлари 12 та йўналиш бўйича белгиланди: 1) маданият ва дам олиш; 2) таълим ва тадқиқот; 3) соғлиқни сақлаш; 4) социал хизматлар; 5) атроф-муҳитни ҳимоя қилиш; 6) локал ҳамжамятларни ривожлантириш; 7) инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш; 8) филантроплар⁵⁰ учун воситачилик қилиш; 9) халқаро; 10) диний; 11) касбий, уюшмалар бизнес ива касаба уюшмалари; 12) бошқа йўналишлар.

Мазкур лойиҳа мезонлари доирасида 35 та мамлакатда (16 та ривожланган, 14 та ривожланаётган, 5 ўтиш даври иқтисодиётини ўз бошидан кечираётган) ННТнинг структураси, ҳажми, улар фаолиятидаги муаммолар ва натижаларга доир тадқиқотлар олиб борилиб, уларнинг яқунлари натижаси ўлароқ қуйидагилар аниқланди: Бу мамлакатларда ЯИМдаги учинчи сектор ҳиссаси 1,3 трл. ёки ЯИМлар йиғиндисини

⁴⁸Социальные классы в США//Взято со страницы: https://spravochnik.ru/sociologiya/socialnye_klassy/socialnye_klassy_v_ssha/

⁴⁹История НКО в США Блог посольства США в Москве <http://embassy-voices.livejournal.com/19048.html>.

⁵⁰Филантроп [юнон. philanthropes] – филантропия билан шуғулланувчи, хайр-эҳсон қилувчи шахс.

5,5 % ини ташкил этган. ННТда деярли 40 млн. одам (шундан 20 млн. киши иш ҳақи олиб ишлаган) фаолият юритиб, бу кўрсаткич 35 та мамлакатдаги иқтисодий фаол аҳолининг 4,5 фоизини ташкил этган⁵¹.

Ҳозирги даврга келиб юқори синф мураккаб ички структурага эгалиги билан тавсифланади: у мулк ташкилий шакллариға боғлиқ ҳолда тоифалашган гуруҳлардан иборат эканлиги; қўшимча капитал ўлчами ва соҳаси; касбий фаолиятининг (олий даражали менежерлар, сиёсатчилар, бошқарувчилар) тури; турмуш тарзининг хусусиятлари; сиёсий мақсади ва йўналиши; этник, ҳудудий, демграфик ва бошқа белгилари.

Постиндустриал мамлакатлар юқори синфи социал таркибидаги ўзгаришлар қуйидагилар билан бирга содир бўлмоқда:

Бу синфнинг миқдорини фақат тахминан чамалаб айтиш мумкин: бу кўрсаткич иқтисодий фаол аҳолининг тахминан 3-4 фоизини ташкил этади.

Арнольд Тойинбининг фикрича, замонавий цивилизация – бу ўрта синф цивилизацияси. Ривожланган мамлакатлар жамияти структурасида ўрта синфнинг ҳиссаси 60-70 фоизни ташкил этади. Турли илмий мактаблар ўрта синфни социал бирлик сифатида ажратиб кўрсатиш учун турли мезонлардан фойдаланади. Кўпинча мақомнинг ўзини ўзи баҳолаши ва даромад мезон сифатида қўлланилади. Ғарб жамиятларининг учдан икки қисми ўрта синфга яқин даромад олади, кммбағаллар ва бойлар унчалик кўп эмас, деб ҳисоблашлар кенг тарқалди. Яна аксарият таҳлилчилар ҳозирги ўрта синф ишлаб чиқариш воситаларига майда мулкый эгалик қилувчилардан иборат деган фикрни билдиради. Бу каби майда ишбилармонлар – “эски ўрта синф” деб аталувчи АҚШ фермерлари ва Буюк Британия савдо-сотик корчалонлари 10-15 фоизни ташкил этади. Ривожланган мамлакатлардаги “янги ўрта синф” ёки “менежерлар ва мутахассислар синфи” деб аталувчи социал бирлик 20-25 фоизни

⁵¹Санович С. Исследования гражданского общества и НКО в Европе и США (краткий обзор). Материал подготовлен специально для информационно-аналитического портала "Socpolitika.ru"// http://www.socpolitika.ru/rus/ngo/foreign_experience/document4692_print.shtml.

ташкил этиб, уларнинг аксарият қисми олий маълумотли мутахассислар, ақлий меҳнат ходимлари, эркин касблар вакилларида иборатдир.

Ўрта қатламлар жамиятнинг фаровон яшаши учун зарур бўлган барча эҳтиёжларни қондиради: ишчи ўринлари, истеъмол моллари, табиий ёрдам, илмий кашфиётлар ва бошқ. Жамиятшунос олимларнинг фикрича, ўрта қатламлар – синфлар-муҳолифлар ўзаро ихтилофларини юмшатувчи омил сифатида ҳам намоён бўлади. Социал-иқтисодий нуқтаи назардан қараганда, ўрта синфга турли касблар меҳнати ичидаги, шаҳар билан қишлоқ турмуш тарларидаги ўзаро зиддиятларни камайтириш тамойили ҳосилдир. Оила муносабатларида ўрта синф жамиятнинг аёллар ва эркеклар учун тенг имкониятлар яратишида, анъанавий оилалар кадриятларини ёйувчи омил сифатида намоён бўлади. Сиёсий жиҳатдан ўрта қатламлар анъаналар, меъёрлар, билимларни ташувчи, юксак фуқаролик ва мустақил шахсликни намоёйиш қилувчи марказга оид (центриқ) ҳаракатларнинг ижтимоий таянчи ҳисобланади⁵².

Ривожланган мамлакатлар жамиятлари социал структурасида ўрта қатламнинг асосий ўринни эгаллаши, пастки қатламлар ўртасида онда-сонда ижтимоий-сиёсий тангликнинг ўсишига қарамасдан, жамиятни барқарор равишда яшаши учун кенг имкониятлар яратади. Бу каби тангликлар кўпчиликнинг (ўрта синфнинг) бетараф вазиятда туриши натижаси ўлароқ юмшатилади. Энг муҳими – бу ўрта синфнинг фуқаролик жамиятининг таянчи, демократия ва ўзгаришларнинг сиёсий асоси сифатида намоён бўлишидир. Шу билан бирга, ўрта синф юқорининг таъсири ва пастдан бўладиган босим остида - “икки қаватли парда” ўртасидаги зиддиятли вазиятда тургани учун ҳам турли зиддиятли ижтимоий кескинлар юмшатилади.⁵³

Ривожланган мамлакатлар жамиятлари социал структураларидаги сезиларли ўзгаришлардан бири – бу меҳнат қилаётган аҳолининг реал даромадларини ўсиб бориши ҳисобланади. Шу билан бирга, даромадларнинг тақсимланиши тенгсизлик асосида рўй беради. Энг ой 20 фоиз ва энг камбағал қатламлари даромадларининг

⁵²Қаранг: Гражданское общество: понятие, структура, функции / <http://geum.ru/book/133/532.html>.

⁵³ Okyulov Kh.O. The role of the middle class in the development of civil society: international experience and national development. #8(60), 2020 part 2. East European Scientific Journal

ўзаро нисбати АҚШда 12:1, Францияда 9:1, Буюк Британияда 8:1, ГФР, Швеция, Нидерландия Қироллигида 5:1, Японияда 4:1 каби тенгсизликларни ифодалайди.

Ривожланган мамлакатлар жамиятларининг социал тоифалашуви қуйидагилар билан тавсифланади: бир неча синфларни белгиларини ўзида ифодаладиган кўп сонли гуруҳларни пайдо бўлиши; ички синфий табақаланишларни фаоллашуви; структура унсурлари ҳаракатчанлигини ўсиши; моддий ҳаёт даражасининг ошиб бориши. Бу жаранлар кўп жиҳатлардан ривожланган мамлакатларни барқарор ривожланиши ва фуқаролик жамияти ғояларини янада чуқурлашуви учун имкониятлар яратади. Ҳозирги даврдаги ривожланган мамлакатларнинг асосий стратегик вазифаси – турли социал гуруҳларнинг манфаатларини ҳисобга олиш ва мувофиқлаштириш йўли билан умум фуқаровий консенсусга эришиш, жамиятни интеграциялашга қаратилган фуқаролик бирдамлигини таъминлашдан иборатдир⁵⁴.

Хулоса қилиб айтганда, фуқаролик жамияти анъанавий жамиятларнинг бир неча минг йиллаб ривожланиб ва такомиллашиб боришининг мантиқий натижаси ва ҳосиласи ўлароқ шаклланди.

XXI аср бошларига келиб фуқаролик жамияти ғоялари ва бу каби жамият қуриш тажрибаси Осиё ва Лотин Америкаси минтақасидаги мамлакатлар учун ҳам янгилик бўлмай қолди. Фуқаролик жамияти ҳар бир мамлакатнинг ривожланиши учун зарурий шарт-шароит, “маънавий ижтимоий ресурс” сифатида ўзини намоён қила бошлади⁵⁵.

Ўзбекистонда Ш.М.Мирзиёевни президент этиб сайланиши, унинг **“Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”** деган ғояга асосланган ҳолда ислохотларни янги даврини бошланиши натижасида кейинги уч йил ичида бу соҳада туб ўзгаришлар амалга оширилди. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар

⁵⁴ Қаранг: Гражданское общество: понятие, структура, функции / <http://geum.ru/book/133/532.html>.

⁵⁵ Okyulov Kh.O. MEDIUM CLASS IN UZBEKISTAN: EVOLUTION AND PROBLEMS . #1(52), 2020 part 4 East European Scientific Journal

стратегияси”да фуқаролик жамиятини ривожлантириш асосий ва биринчи йўналиш сифатида белгиланди.

Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотлари (ННТ) фаолиятининг самарадорлигини оширишга қаратилган 200 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинди, уларни янада ривожлантириш мақсадларида ННТ институционал база яратилди. Ҳозирги даврда фаолият кўрсатаётган 9 200 дан зиёд ННТ жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, демократик кадриятларни ҳимоя қилишда, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришишда асосий институтлар сифатида фаолият юритмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузурида Фуқаролик жамиятини ривожлантириш бўйича маслаҳат кенгаши ташкил этилди. Унинг асосий вазифаси сифатида қуйидагилар белгиланди:

ўрта муддатли ва узоқ муддатли истиқболда фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг стратегик йўналишларини аниқлаш ва миллий моделини шакллантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

илмий ва экспертлар гуруҳлари иштирокида фуқаролик жамиятини ривожлантириш соҳасида фундаментал ва амалий тадқиқотларни ташкил этиш юзасидан ташаббус кўрсатиш, фуқаролик жамиятини ривожлантириш борасидаги давлат сиёсати ва унинг амалий натижалари ҳақидаги жамоатчилик фикрини тизимли равишда ўрганиш, умумлаштириш ва таҳлил қилишни ташкил этиш;

фуқаролик жамиятининг ривожланишини, фуқаролик жамияти институтларининг давлат органлари билан ҳамкорлиги даражасини, шунингдек, уларнинг мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қўшаётган ҳиссасини баҳоловчи кўрсаткичларни ишлаб чиқиш, бу кўрсаткичлар асосида даврий ва махсус, шу жумладан муқобил маърузалар тайёрланишини ташкил этиш;

фуқаролик жамияти институтларига уларнинг халқаро ҳамкорлигини ривожлантиришда, илғор халқаро тажрибани ўрганишда ва ушбу тажрибани Ўзбекистон шароитида жорий этишда кўмаклашиш⁵⁶.

Таҳлиллардан кўриниб турибдики, ҳозирги даврга келиб Ўзбекистонда фуқаролик жамияти куриш ислохотлари бу соҳадаги туб ўзгаришларга қаратилди. 2019 йилнинг 1 апрелига кўра кичик корхона ва микрофипмаларнинг сони 289,4 мингтага етди. Улар ўтган бир йил ичида 21,4 фоизга ўсди⁵⁷. Мамлакатда ўрта ижтимоий қатлам жамиятда ўзгаришлар қилишга қодир куч сифатида ўзини намоён қила бошлади. Шунингдек, жамиятда ННТ ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини ривожлантиришга муҳим аҳамият берила бошланди. Бу соҳадаги ислохотлар инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, мамлакатда тадбиркорлик ва диний эркинлик соҳасида ҳам амалга оширила бошланди. Шунинг учун ҳам кейинги уч йил ичида хорижий мамлакатлар экспертлари ва жамоат арбобларининг Ўзбекистондаги ўзгаришларга нисбатан қизиқишлари ортиб бормоқда. Мамлакатимизда фуқаролик жамияти принципларини амал қилишини таъминлаш, бозор муносабатлари тизимини ташкил этишда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш учун зарур шарт шароитлардан фойдаланиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Социальные классы в США//Взято со страницы: https://spravochnick.ru/sociologiya/socialnye_klassy/socialnye_klassy_v_ssha/
2. История НКО в США Блог посольства США в Москве <http://embassy-voices.livejournal.com/19048.html>.
3. Санович С. Исследования гражданского общества и НКО в Европе и США (краткий обзор). Материал подготовлен специально для информационно-аналитического портала "Socpolitika.ru"// http://www.socpolitika.ru/rus/ngo/foreign_experience/document4692_print.shtml.

⁵⁶Ўша жойда.

⁵⁷Қаранг: Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган кичик корхоналар сони маълум қилинди//<https://kun.uz/> 57586214/

4. Гражданское общество: понятие, структура, функции /
<http://geum.ru/book/133/532.html>.

5. Okyulov Kh.O. The role of the middle class in the development of civil society: international experience and national development. #8(60), 2020 part 2. East European Scientific Journal

6. Гражданское общество: понятие, структура, функции /
<http://geum.ru/book/133/532.html>.

7. Okyulov Kh.O. Medium class in uzbekistan: evolution and problems. #1(52), 2020 part 4 East European Scientific Journal

8. Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган кичик корхоналар сони маълум қилинди//<https://kun.uz/57586214/>

